

Får til glæde og gavn

Malene Kamstrup

Dette er en smagsprøve på bogen Får til glæde og gavn.
Du kan købe hele bogen på www.maarumlam.dk eller saxo.dk.

Får til glæde og gavn
Malene Kamstrup

© Malene Kamstrup & Saxo 2016
1. udgave 2016

eBogen er lavet med Telling

Denne bog er beskyttet af lov om ophavsret. Kopiering af teksten til andet end personlig brug må kun ske efter aftale med forfatteren. Alle fotografier må dog bruges frit, når blot fotografens navn oplyses.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Cover

Kolofon

Titel side

Indledning

Hvorfor får

Avl

Vinterfoder

Sundhed og sygdomme

Græsmarken

Adfærd og håndtering

Huse og hegn

Uld og kløve

Regler

Får i historien

Lammekød

Ordbog, mm.

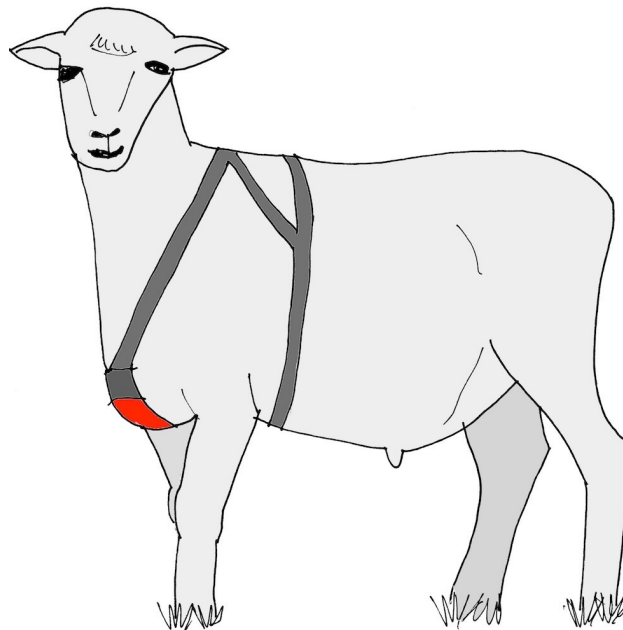
Den nye vædder Frimodt er valgt. Han har lige ben, gode køller, god bred krop, smalt hoved. Nu håber han, at damerne også kan lide ham!

Ilæmning og flushing

Når fårene skal ilæmmes eller parres, skal de være i topform og gå på godt græs. Fårene må hverken være for fede eller for magre. Mange taler om at flushe fårene. Det betyder at man kort tid før ilæmningen flytter dyrene fra ringe græs til godt græs. På den måde vil fårene lægge flere æg frem, og dermed få flere lam. En forudsætning er dog, at fårene ikke er for magre. Denne metode kan du dog ikke bruge, hvis du ikke har mange marker, du kan skifte mellem.

Det bedste du kan gøre, er at sørge for at fårene er i god form ved at tage lammene fra i august, og ved at passe græsmarken godt. Så har fårene to måneders ferie, hvor de kan bygge formen op inden ilæmningen i oktober. Det kan også hjælpe at klippe både får og gimmerlam kort før ilæmningen, da det skulle øge fårenes appetit.

Hvis du begynder at lade vædderen ilæmme fårene midt i oktober, kommer de første lam midt i marts.

Væddersele

Giv vædderen en sele på med en farveblok. Gul er den bedste, da den både kan ses på de sorte og de hvide får. Når dyrene parrer sig, sætter farveblokken en kulørt klat på bagdelen af fåret. Så ser du til fårene hver dag, og noterer hvilke får, der har fået tur siden i går. På den måde ved du præcist hvornår hvilket får vil læmme. Fårene er gravide i 147 dage. De er dog i brunst i 1 - 1 ½ døgn. Der er derfor lidt usikkerhed på hvornår lammene kommer.

Fårene har en brunstcyklus på ca. 18 dage. Så efter 18 dage skifter du den gule farve ud med fx rød. På den måde kan du se, om et får har fået en ny kulørt klat. Så var det fordi hun ikke blev gravid i første omgang. Det sker dog næsten aldrig.

Det er en fordel hvis fårene læmmer over så kort en periode som muligt. Så er det nemlig lettere at overvåge dyrene grundigt. Der findes forskellige tricks med at fårene i en periode går uden vædder, og når så vædderen kommer, er fårene klar. Men fårene har en god lugtesans, og når man siger, at der ikke må være nogen vædder i nærheden, mener man, at der skal være mindst tre km til den nærmeste vædder. Det kan du sikkert ikke bruge til noget. Dels fordi du sikkert stadig har vædderlam, der ikke er slagtet endnu, og dels fordi dine naboer også har får og væddere.

Du kan derfor ikke gøre andet end at slippe vædderen ind til fårene fx midt i oktober. Du håber så, at alle fårene er klar. Men det har nu aldrig lykkedes mig at få alle fårene ilæmmet i løbet af tre uger. Det er som regel gimmerlammene, der er de sidste til at blive parret. Det skyldes at de har en mindre tydelig brunst end fårene, hvorfor vædderen kommer til at overse gimmerlammene. Det skyldes måske også at gimmerlammene på grund af manglende seksuel erfaring ikke opsøger vædderen. Løsningen på dette er at samle gimmerlammene i en flok med sin egen vædder – men det er jo heller ikke en løsning, der duer til de små forhold.

Vædderen snuser til fårene

Vædderen analyserer duften

Jo, den var god nok

Fødsler

Læmmetiden er den mest spændende og travle tid på året for os fåreavlere. Det er også her, du med din indsats gør forskellen mellem fiasko og succes. Formålet med al arbejdet i denne periode er at få så mange levende og livskraftige lam som muligt med mødre med meget mælk. Nogen mener, at det sikkert ikke er meningen, at små og skravlede lam skal overleve. Men alle har ret til et godt liv, og når nogle lam bliver født svage, er det sandsynligvis fordi, du ikke har fodret fåret godt nok. Ingen lam skal dø på grund af manglende indsats eller kompetence. Det er muligt at have en dødelighed blandt lammene på 2 – 3 %. Det viser tal fra de bedste fåreavlere i Storbritannien blandt andet. Dette afsnit handler om hvordan det kan lykkes.

Foder

Foderet til fårene de sidste 4 – 6 uger før læmning er vigtig. Fårene må hverken være for fede eller for magre. Nogen anbefaler, at man skal klippe fårene en måned før læmning, så man bedre kan vurdere fårenes huld. Men det gælder selvfølgelig kun, hvis fårene er indendørs. Du skal ikke klippe dine får midt om vinteren, hvis de går udendørs. Du kan

udmærket vurdere deres huld med pels. Mærk på fårene på ryggen bag ved ribbenene og foran hoftebenet. (Læs mere om dette i afsnittet om vinterfoder)

Agnes er højgravid, og der er to uger til hun har termin. Mon hun har spist rigeligt, er hun fed eller mon hun skal have trillinger?

I den sidste del af drægtigheden kan det være en god idé at fodre med koncentreret foder (kraftfoder). Fårenes behov for protein, kalk, energi, mm. er stort til de voksende lam i maven, samtidig med, der bliver mindre plads til foder. Flere og flere vælger at få fårene scannet, for at vide, hvor mange lam hvert får bærer. Med den viden, kan man dele fårene

ind i grupper afhængig af hvor meget koncentreret foder de behøver. Får med tre lam og gimmerlam, der jo også selv skal vokse, behøver mest. Hvis du har alle dine får i én flok, hvor de går ind og ud og mellem hinanden, kan du ikke så let fodre fårene forskelligt. Men hvis du har fårene i båse, hvor de er lukket inde i grupper, vil det være smart at få fårene scannet. Så kan du fodre mere præcist efter deres behov.

En frygtet sygdom i læmmetiden er læmningssyge. Måske er ordet sygdom ikke helt korrekt, men "tilstand" bedre. Det, der kan ske er, at de ufødte lam vokser så hurtigt, at fåret ikke kan nå at æde nok. Det rammer typisk får med to eller flere fostre, men også meget fede får kan blive ramt, da fedtet inde i kroppen og mellem tarmene fylder så meget, at der er for lidt plads til foderet. På grund af det store energibehov til lammene, vil fåret omdanne kropsfedt til sukker, hvilket som biprodukt skaber acetone. Acetone er giftigt for fåret, og det medfører, at fåret mister appetitten og drøvtygningen går i stå, og fåret stopper helt med at spise. En ond cirkel. Hvis du først opdager det når fåret ligger ned og ikke kan rejse sig op, må du ringe til dyrlægen. For at undgå, at det kommer så vidt, bør du holde ekstra øje med de højgravide får. Hvis de går fra foderet før de andre får, eller hvis de ligger ned uden at sove og uden at tygge drøv, kan der være noget galt. Hvis du har mistanke om at et får er ved at få drægtighedssyge, kan du redde situationen ved at give fåret glycerin eller propylenglycol i munden. Giv 25 til 75 g om dagen. Det vil så omdanne sig til energi i fåret. Sukker derimod tåler fårene desværre ret dårligt.

Læs mere om at fodre det højgravide får i afsnittet om vinterfoder.

Overvåge

I læmmetiden bør du holde godt øje med fårene. Du bør gå ud og se til flokken hver anden time, med særlig fokus på de dyr, som du forventer at skulle føde de næste to døgn, dem som er i gang med at føde, og med nyfødte lam. Hver anden time er både for ofte og for sjældent. Det kan let ske, at et får i løbet af de to timer har født – uden at man har kunnet se, at det på nogen måde havde forberedt sig. Og naturligvis kommer du til at gå ud til fårene mange gange, uden der er noget. Men så tager det jo heller ikke lang tid.

Du kan overveje at tage ferie fra dit arbejde i læmmetiden, arbejde hjemmefra, tage flekstimer om eftermiddagen, få en nabo til at hjælpe eller andet. Jeg har hørt om en skolelærer, der fik det planlagt sådan, at lammene blev født i sommerferien. Det lyder helt vildt for de fleste, at spille af sin dyrebare ferie på en lille flok får, men du kommer til at elske det. Hver gang et godt lam bliver født, bliver man bare så glad. Følelsen er helt ulogisk, for det er jo ikke dig, der er blevet mor, og der kommer jo mange lam om året. Jeg tror, at det blot er glæden over et nyt liv. En urdrift og det er vanedannende!

Læmmeboks

De første tydelige tegn på at en fødsel er i gang er, at

- Fåret snuser ned i jorden, og er uvillig til at forlade stedet. Det skyldes, at hun vil føde sit lam der, hvor fostervandet havner.
- Fåret skraber i underlaget med forbenet.
- Fåret er urolig og lægger sig og rejser sig straks igen,
- Der kommer slim ud af skeden fra fåret.
- Fåret trækker vejret hurtigt.
- Fåret snakker med lammet.

Når du ser disse første tegn på en fødsel, bør du tage fåret ind i en lammeboks, hvor fåret får hø, men ingen vandspand. Formålet med lammeboksen er, at fåret kan føde sit lam i ro og fred uden at nogen forstyrrer. Det kan nemlig ske, at et højdrægtigt får stjæler et nyfødt lam, og så går det galt, når tyven føder sit eget lam. Det kan også ske, at mens fåret føder det andet lam, forvilder det første lam sig væk fra moren. Lammeboksen giver naturligvis også dig mulighed for at hjælpe og give særligt foder, hvis det skulle være nødvendigt.

I lammeboksen har mor og barn god tid til at lære hinanden at kende, og du kan holde øje med om alt fungerer som det skal.

Efter fødslen bør du give mor og børn en til tre dage i lammeboksen til at få godt gang i amningen og til at lære hinanden godt at kende. Når de bliver sluppet fri, kan lammene nemlig meget let blive væk fra mor. Det kan være smart, ikke at slippe mor og børn helt fri fra lammeboksen, men at lukke dem i en bås med fx tre får med nye lam nogen dage.

Fødslen

Den synlige del af fødslen tager normalt kun få timer. Inden da, sørger hormoner for, at fødselsvejene udvides og livmoderen begynder at trække sig sammen. Hos nogle kommer der først slim ud af kønsåbningen, men ikke hos alle. Hos nogle får går vandet lige før fødslen i form af en vandfyldt ballon, men vandet kan også komme efter lammet. Når lammet først kommer til fødselsvejene, vil fåret presse. Det mest almindelige er, at fåret lægger sig ned, løfter hovedet opad og presser. Fåret kan rejse sig op, vende sig om og ligesom tjekke om der er kommet et lam. Nogle får begynder allerede her, at snakke omsorgsfuldt med lammet. I perioderne mellem presseveerne trækker fåret vejret meget hurtigt. Fåret kan ikke både trække vejret hurtigt og presse samtidig. Måske hjælper den hurtige vejtrækning til at fåret udvider mere inden den næste ve. Nogle får står op og føder. Det er derfor, du ikke skal give fåret en vandspand med i lammeboksen, som lammet i meget uheldige tilfælde kan fødes lige ned i.

Det første lam er født, og mor lægger sig igen og presser.

Mor vender sig om for at se om der er kommet et lam til. Men det er der ikke. Det næste lam er kun kommet halvvejs og hænger med hovedet ud af moren. Lammet ligger fint her, for navlestrengen sørger fortsat for at lammet får ilt. Fostervandet hænger i to poser ud af fødselsvejene.

Det første lam prøver at rejse sig op, men vakler, og mor slikker lammet

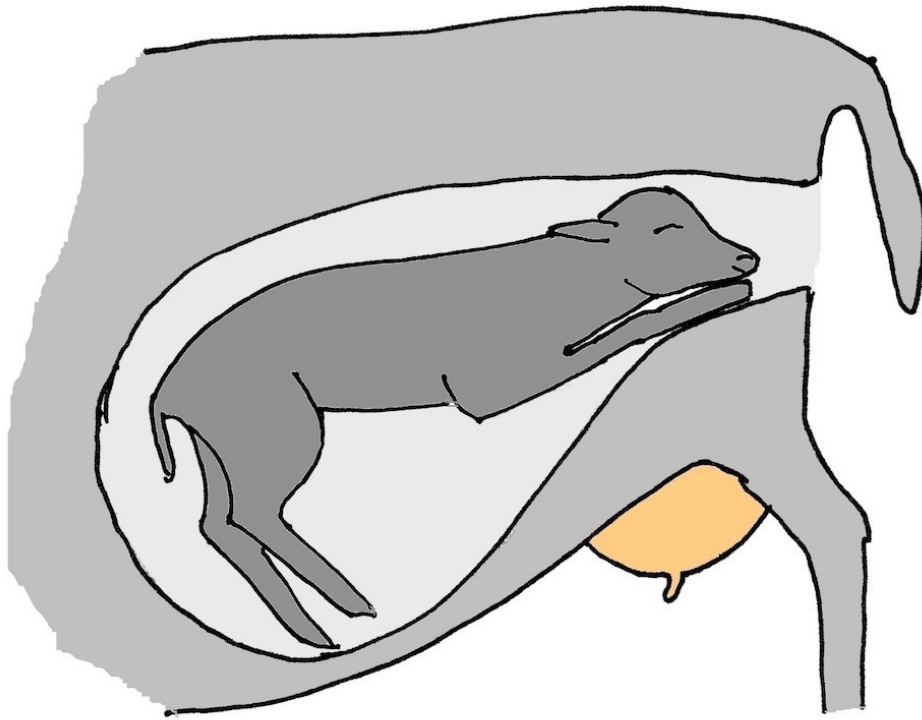
Så kom det andet lam, som mor slikker ømt.

Det første lam er kommet på benene og søger efter patten.

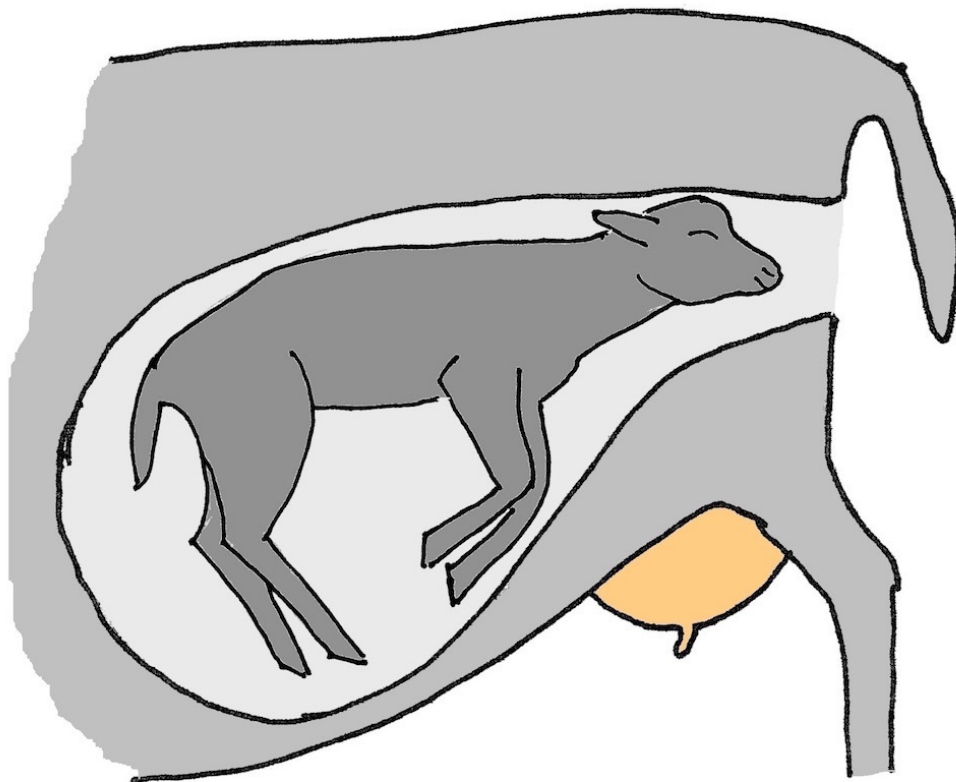
Fra fødslen går i gang må der helst kun gå få timer inden første lam er født. Går der længere tid, bør du overveje at gribe ind, da moderkagen fra dette tidspunkt fungerer ringere og ringere, og lammene til sidst dør. Lammet kan ligge forkert i fødselsvejen, og det er ikke så svært at hjælpe, som man kunne tro. Den korrekte måde er, at lammets snude og forben kommer først. Ligger lammet på denne måde, er alt vel.

Snuden frem, men et eller begge forben tilbage:

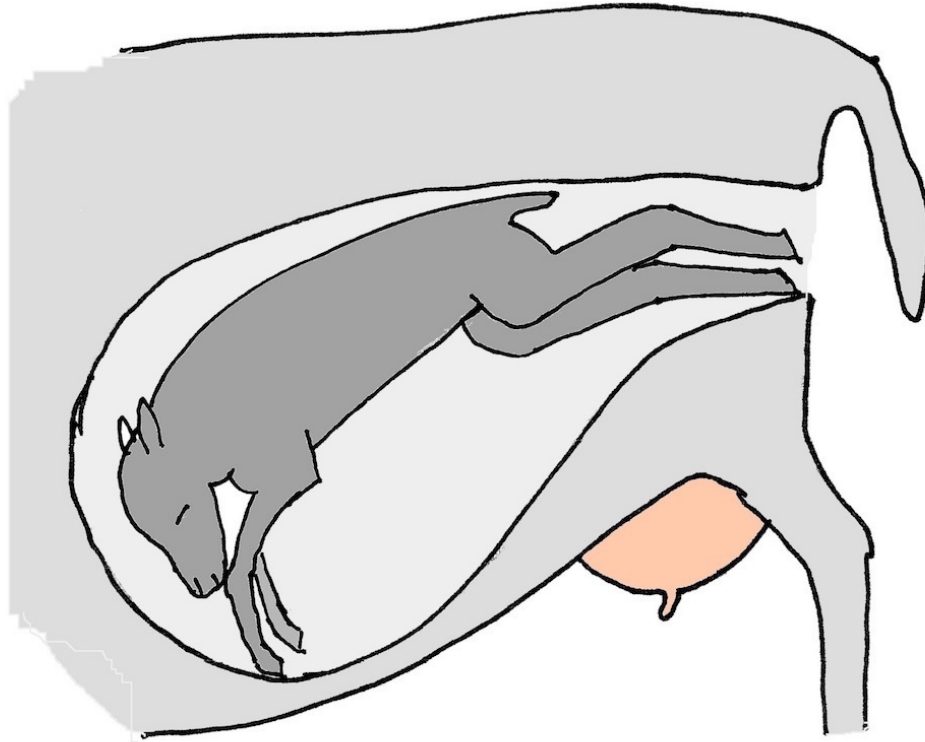
Jo før du opdager fejlen, jo lettere er det. Kommer du og ser, at et lille lammehoved stikker ud, er det værre – men ikke umuligt. Løsningen er, at du forsigtigt skubber lammet tilbage til livmoderen. Når lammet sidder i fødselsvejene, er der ikke plads til at gøre noget. Udfordringen er, at når du (og lammet) trykker på fødselsvejene, udløser det fårets presserefleks – fåret vil trykke lammet ud, og du vil trykke det ind. Tag det roligt, og brug ikke vold. Tryk på lammet, og til sidst vil det glide ind i livmoderen igen. Nu skal du forsigtigt føle dig frem. Du kan mærke lammets albue, og så er det bare med at følge forbenet ned til den lille klov, og trække det frem til fødselsvejen. Benene er utrolig lange, men det kan lade sig gøre. Tilsvarende gør du med det andet forben. Nu ligger lammet rigtigt og kommer let ud.

Forben frem, men ingen snude:

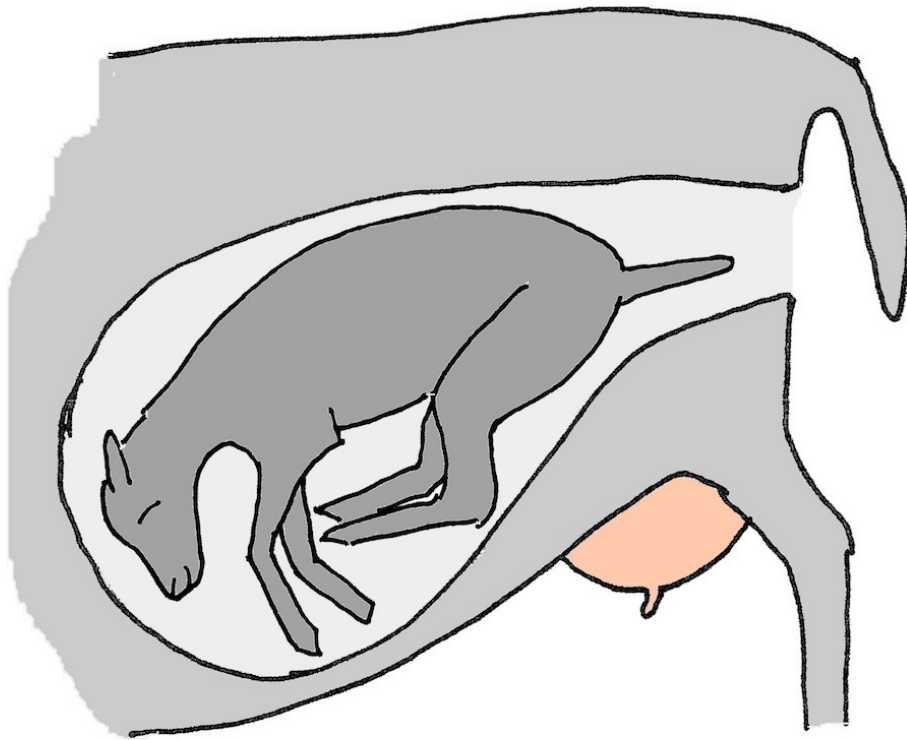
Forsigtigt skubber du forbenene ind i livmoderen igen. Med hånden føler du dig frem, og kan genkende lammets kæbe og pande. Drej forsigtigt, så lammet kommer til at ligge rigtigt.

Bagben frem:

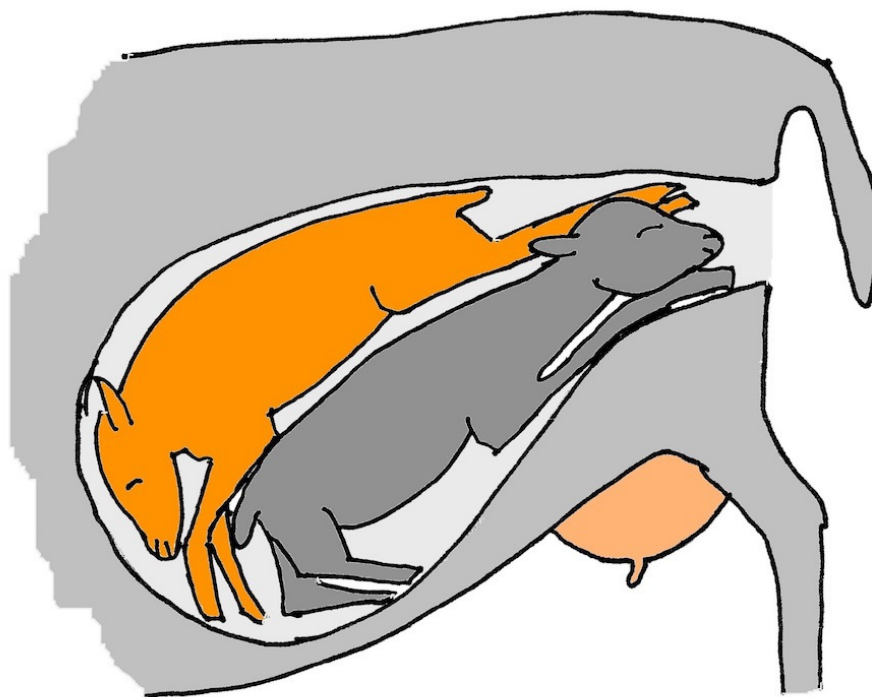
Dette er kritisk, men let at løse, hvis du er til stede. Sagen er, at når fødselsvejene trykker på navlestrengen, udløses lammets åndedragrefleks, og lammet tager sit første åndedrag. Hvis lammet på det tidspunkt har sit hoved inde i fåret, ja så bliver det også lammets sidste åndedrag. Derfor skal du bare trække lammet ud lidt raskt. Men vent bare, til du mener, at fåret er udvidet helt. Husk, at lammet ligger fint nok i op til en halv time.

Halen frem (sædefødsel):

Her er udfordringen overhovedet at opdage situationen. Fåret presser ikke, og måske er vandet heller ikke gået. Men fåret er udvidet, og lammet skal ud. Forsigtigt føler du dig frem med hånden. Du kan genkende lammets knæ og hase, og så er det bare med at følge bagbenet ned til den lille klov, og trække det frem til fødselsvejen. Benene er utrolig lange, men det kan lade sig gøre. Tilsvarende gør du med det andet bagben. Nu ligger lammet klar til en baglæns fødsel, som du hjælper med.

To lam frem:

Situationen her er en kombination af alle de ovenstående. Ligger begge lam med snude og forben frem, må du nøje sortere i benene. Find begge forben og hoved, fra samme lam, og træk det ud. Tjek, at næste lam ligger korrekt.

Tag en spand med varmt vand, og almindelige latexhandsker. Du skal selvfølgelig have rene hænder og helt korte negle. Man kan få engangshandsker, der går helt op til skulderen. Dem bør du bruge, især hvis du lider af alergi, da fødselsvæsken kan være allergen. Det varme vand sikrer sammen med fårets slim at du ikke skader fødselsvejene. Man kan købe en særlig gel, der er beregnet til fødselshjælp. Brug ikke sæbe, da det kan udtørre fårets slimhinder. Sjældent kan du få brug for at trække i et lam med snor.

Når lammet er født, slår moderinstinktet ud i fuld blomst: Hun slikker lammet for slim og fostervand, samtidig med at hun snakker ømt til lammet. Allerede her lærer moren lammets duft at kende. Du kan overveje om du vil hjælpe med at tørre lammet med håndklæder. Det er på ingen måde nødvendigt, men du vil komme til at elske det. Og så sparer lammet nogle kalorier til at fordampe al fødselsvæsken. Det er desuden en stor fornøjelse at se lammet komme på benene. Efter en halv til to timer føder fåret det næste lam.

Giv fåret en spand varmt vand at drikke i barselsgave. Hun drikker det som regel i løbet af få timer.

Når lammene er født, kommer efterbyrden, der er moderkagen. Det kan let tage op til 12 timer inden den kommer. Fjern den og smid den i skraldespanden. Efterbyrden kan indeholde en bakterie, som hunde ikke har godt af at spise. I øvrigt kommer det til at lugte ret grimt, hvis man ikke fjerner den. Det kan ske, at fåret spiser efterbyrden. Derfor kan man tro, at den ikke er kommet. I en sådan en situation skal du holde øje med fåret: Hvis

hun ikke bliver syg i løbet af de næste par dage, er alt OK. Det kan også ske, at efterbyrden kun delvist kommer ud. Det er ikke noget problem. Rul den sammen, og sæt den fast med en tøjklamme på ryggen af fåret. Så er den af vejen, og ingen kommer til at træde i den. Du må ikke trække efterbyrden ud. Hvis moderkagen ikke kommer helt ud, og fåret får feber, har det fået livmoderbetændelse, og du skal ringe til dyrlægen.

-

Det spæde lam

Råmælk

Et frisk lam vil løfte hovedet med det samme efter det er født. Det vil stå på benene og spise det første måltid efter en halv time. Råmælken er den mælk, lammet får fra moren de første 1 - 1 ½ døgn. Denne mælk indeholder antistoffer, som lammet har brug for, for at kunne bekæmpe angreb fra bakterier, virus, svampe, mm. Lammet har ikke selv dannet disse antistoffer. Desuden er lammets tarme ikke dannet helt færdige disse første dage, så antistofferne kan vandre gennem tarmvæggen. Det er derfor alfa og omega at lammet får råmælk så hurtigt som muligt, og helst inden den første time. Lammet skal desuden have rigelige mængder. Jo bedre fåret er fodret de sidste fire uger op til fødslen jo mere råmælk har det til lammene.

Efter fødslen bør du derfor fortsat holde øje med mor og børn hver anden time. Det er vigtigt, at de første dage går godt – de kan gøre hele forskellen mellem succes og fiasko.

Råmælken er livsnødvendig for det nyfødte lam, da den beskytter det mod angreb fra bakterier, virus, mm. Du kan købe råmælk på pulver, der er godt at have i huset.

Du kan købe råmælk på pulver, så du på forhånd er klar hvis det skulle blive nødvendigt.
Du kan også købe råmælk til kalve på pulver, og når man køber 500 g ad gangen koster det

ikke så meget som at købe det i breve. Det råmælkspulver, som man køber til lam er alligevel fremstillet af råmælk fra køer. Hvis det sker, at et voksent får kun får et lam, kan du malke en portion råmælk, som du kan gemme i fryseren til senere brug. Alle trillinger og andre sårbare lam bør du give råmælk enten fra et andet får eller fra pulver.

Kl. 6	Kl. 6	Kl. 6
Kl. 10	Kl. 11	Kl. 14
Kl. 14	Kl. 17	
Kl. 18	Kl. 22	Kl. 22
Kl. 22		

Gode klokkeslæt til at give moderløse lam mad

Spæde lam skal sove meget. Spæde mætte lam sover derfor også en del. Og spæde lam, der er sultne, skriger meget og sover for lidt. Har du et lam, der skriger, må du derfor hjælpe. Først og fremmest bør du hjælpe med at få lammet til at sutte på patten, selvom det ikke er let. Du kan også overveje at hjælpe med både sutteflaske og sonde i en akut situation. Sonden har den fordel, at lammet ikke i så høj grad kommer til at forbinde dig med maden. Nogle lam kan nemlig blive al for glade for sutteflasken, hvor mælken kommer meget lettere og meget hurtigere end fra patten. Og så risikerer du at have skabt et flaskelam. Men du må ikke vente og se tiden an med et skrigende lam. Spæde lam må ikke under nogen omstændigheder være sultne.

Når et spædt lam står med benene samlede og skyder ryg, er det fordi det fryser, er utilpas og har ikke fået nok at spise. Du skal derfor være særlig opmærksom på dette lam. Lam, der får rigelig med mælk og især råmælk er sunde og fryser ikke.

Det rigtig svære er, at et spædt lam, der både er meget sulten og svag også sover meget. Det kan ligge rullet sammen, og pludselig opdager du, at det er blevet koldt og stiv! Er lammets temperatur mindre end 39 grader, er det for koldt, og har brug for hjælp. Du skal forsigtigt varme lammet op. Byg en kasse, der bliver varmet op til 37 – 40 grader. Pas på med at bruge en varmelampe, da den kan riste lammet. Man kan købe en varmeplade, der er beregnet til at holde hønsenes vand frostfrit. Den er på måske 22W, bliver dejlig lun, men aldrig for varm. Du kan også varme en kasse op med en glødetrådspære. Hvis lammet er varmere end 37 grader kan du give det sondemad (mælk eller råmælk). Er det koldere, skal du varme lammet op inden du giver det mad. Når lammet er blevet varm igen, får det måske en lille frakke på og så ud til mor igen. Husk, at nu er dette lamt sårbart de næste par døgn, og du skal holde ekstra øje med at det spiser og trives.

Hvis du er i tvivl om et spædt lam, der sover meget, har fået nok at spise, kan du løfte det op i forbenene. Hvis lammet har en rund borgmestermave, har det fået nok at spise. Når mætte og tilfredse lam vågner efter en lur, strækker de sig ofte – så ved du, at alt er godt.

Små lam bruger meget tid på at sove og hvile.

Der kan også være problemer med moren. Specielt får, der har fået lam for første gang, skal du holde særlig øje med: De kan være så opmærksomme på og omsorgsfulde over for deres lam, at de hele tiden vil have snuden hos lammet. Og så kan lammet ikke komme til at sutte. Et sådan får må man lige hjælpe lidt ved at holde det når lammet sutter. Det er som regel nok at holde fåret det første døgn. Til næste år vil der ikke være nogen problemer med dette får. Og så er der får, der af en eller anden grund slet ikke vil have deres lam. Det kan forekomme i alle grader fra at fåret slet ikke viser nogen interesse og skubber lammet væk, til at fåret spjætter med bagbenet, når lammet vil sutte. I de lettere tilfælde kan du blot holde fårets bagben mens lammet sutter. Efter få dage er moderkærligheden som regel kommet på plads. I de værste tilfælde må du desværre opgive, eller prøve med metoder som ved en adoption. Noter problemet i din logbog. Opstår samme problem med samme får igen næste år, bør du overveje at skille dig af med fåret. Får, der selv føder og passer deres lam sparer dig megen tid og bekymringer, og giver mange glæder.

Trillinger og andre sårbare lam kan du skrive et stort nummer på med mærkespray. Så er det meget lettere at holde øje med dem. Skriver du også noget på moren, kan du hurtigt hjælpe mor og barn med at finde hinanden.

Sondemad

Det er lettere at bruge sonde, end man skulle tro. Det eneste problem er, at man godt kunne bruge en hånd mere, for de friske lam vil typisk protestere, og virre med hovedet. Tag lammet på skødet, og hold dets hoved med venstre hånd, før slangen med en dråbe mælk på spidsen ind i munden på lammet, og skub så slangen forsigtigt ned i halsen og helt ned i maven. Slangen skal nå ned lige forbi lammets skulderblad. Skulle du komme til at lægge slangen i luftrøret, vil lammet hoste som en refleks. Når slangen er nede i maven, monterer du den fyldte sprøjte og trykker langsomt al mælken ned i maven, og tager forsigtigt slangen ud igen. Det er ikke noget problem, at lammet får lidt luft i maven.

1 Med varm mælk i sprøjten kommer du forsigtigt slangen ind i lammets mund

2 Lammet skal helst synke. Skub forsigtigt slangen helt ned i maven

3 Tryk langsomt mælken ned i lammets mave. Ofte vil lammet reagere ved at sutte med munden

Det er lettere at give et lille lam mad med sonde, og kan hjælpe et lam, der egentlig er OK til lige at få lidt ekstra overskud til arbejdet med at sutte.

4 Træk forsigtigt slangen ud af lammet

Sutteflasken er meget let. Den giver lammet en mægtig fornøjelse, og det lærer meget hurtigt, at flasken er super god. Sutteflasken vil også give dig et kick, for der er ikke noget bedre end at give dyrene mad, og se hvor glade de bliver for det. Men pas på! Det er bare det bedste for lammet at få mælk af mor og blive passet af mor.

Husk selvfølgelig at mælken skal være varm. Hele formålet med at give lammet mad på kunstig vis er jo at det skal have noget ekstra energi. Og det koster bare for meget energi for et lille lam at skulle varme halvkold mælk op. Fårets mælk er 39 grader, og jeg regner så med at det køles en del af på turen fra køkkenet og ud til fårene i den kolde stald.

Hygiejne

Når lammet bliver født i stalden, kommer det fra sterile forhold i livmoderen til en bombe af bakterier, virus og svampe, hvoraf rigtig mange er sygdomsfremkaldende især fra fårenes gødning. Bliver lammene derimod født på en græsmark, er belastningen med tarmbakterier betydelig mindre. Det er derfor vigtigt at strø grundigt i læmmeboksen, så der både er tørt og rent til de nye lam. I løbet af den måned, hvor læmningerne foregår, skal du derfor regne med at bruge en del halm eller andet til strøelse.

Tilsvarende er det en god idé at sprøjte med eller dyppe lammets navle i jodsprit eller andet desinficerende. Navlen er, så længe den er frisk, en åben adgang for mikroorganismer ind til lammets bughule. Jodspritten gør både at navlen tørrer hurtigere og desinficerer.

Fåret skal også være rent. Hvis du klipper fårene i oktober vil pelsen ikke være for lang i marts – april. Lammene har derfor forholdsvis let ved at finde patterne og kommer ikke til at sutte på snavset pels. Fårene må heller ikke have gødning hængende i ulden i bagdelen fra diarré. I Storbritannien kan de godt lide at klippe al det snavsede uld af bagdelen. Det er dog bedre at undgå at fårene har diarré, hvilket ofte skyldes indvoldsparasitter.

Tilfreds og mæt lam daser i forårssolen sammen med mor.

Hygiejnen er vigtig, specielt for de sårbare lam. Der er en kamp blandt mikroorganismer: De gode mod de onde. Du skal gøre hvad du kan for at de gode vinder. De spæde lam kan risikere at få savlemund. I de milde stadier er lammet vådt på hagen under munden. På værre stadier driver mundvandet ud som en lang drypnæse. Årsagen er, at der er en dårlig balance blandt mikroorganismerne i maven. Især er der for mange E-coli bakterier, som er tarmbakterier. Disse lam er desværre vanskelige at redde.

Halen

Traditionelt korter nogen lammenes haler af. Især for de racer, der har meget lang og blød uld på halen. De frygter, at der skal samle sig skidt i denne uld, hvilket kan ske, hvis får og lam bliver voldsomt angrebet af indvoldsparasitter. Bygger dette skidt op om halen på dyret, kan det gå helt galt, og der kan komme sår og spyfluer, der kan æde af hud og muskler på fåret. Meget ubehageligt. De fleste fåreavler gør i dag en hæderlig indsats for at undgå disse indvoldsparasitter, da de desuden hæmmer lammenes vækst betydeligt. Mange mennesker vælger derfor ikke at korte lammenes haler af, og de økologiske avlere må slet ikke. Det er nemlig slet ikke nødvendigt for får, der holdes under optimale forhold.

Det er dog for tiden lovligt, at korte halen af, hvis det sker med elastik, og hvis det sker i lammets 2. - 7. levedøgn. Husk, at den resterende stump skal være lang nok til at dække numsehul og kønslæber.

Svineavlere korter stadig rutinemæssigt halerne af pattegrisene for at undgå, at de senere af kedsomhed bider i hinandens haler. Det er en almindelig opfattelse, at det ikke er i orden på den måde at tilpasse dyrene til de forhold, som vi tilbyder dem. Det er mere rimeligt, at tilpasse forholdene, så de passer til de dyr vi har. Det dyreetiske Råd mener på samme måde, at det heller ikke er i orden at korte halerne af hunde, selvom der er risiko for at halen kan komme til skade. Rådet begrundet deres holdning med, at det gør ondt at få halen fjernet, og at der senere kan opstå fantomsmerter.

Bemærk, at ubehaget fra afkortning af halen på et sårbart lam, kan være den afgørende tue, der får læsset til at vælte.

Dødelighed

Det er svært at undgå, at der dør lam i løbet af læmmeperioden. Men målet er, at alle overlever. Jo bedre fåret er fodret i de sidste fire til seks uger af drægtigheden, jo mere livskraftige lam vil fåret kunne føde, og jo mere mælk og især råmælk kan fåret give lammet. Det er derfor i høj grad dit eget ansvar, at mange lam overlever. For hvert levende lam er der en indtægt, en tilfredshed og en glæde. Udgifterne er de samme, og målet er, at arbejdet ikke skal være større. Du må dog forvente, at bruge noget tid på at holde øje og være nærværende.

Fra de store lammeproducerende lande som Australien og Storbritannien kan den bedste tredjedel af avlerne opnå følgende resultater for antal lam, der overlever

Antal fostre ved scanning	1,95 lam pr. får
Antal fostre mistet og dødfødte	0,11 lam pr. får eller 6 procent af de skabte lam
Antal levendefødte lam	1,83 lam pr. får
Antal døde lam de første to døgn	0,07 lam pr. får eller 4 procent af de levendefødte lam
Antal døde lam efter to døgn	0,13 lam pr. får eller 7 procent af de levendefødte lam
Antal lam vokset op til slag, salg eller levegrug	1,68 lam pr. får eller 92 procent af de levendefødte lam

Hvad er dine mål og resultater? Hvis du har samme resultater, kan du godt være tilfreds. Hvis du tjekker dine resultater for de seneste år, kan du let se, hvad der er dine stærke og svage sider. Du kan se, hvor du kan gøre noget for at gøre det bedre for fårene. Overvej om du også skal have et mål for hvor mange flaskelam, du vil acceptere.

Disse to søstre er klar til at erobre verden.

Adoption

Fårene er normalt ikke villige til at adoptere et fremmed lam. Det havde ellers været meget praktisk, hvis et får, der kun har fået et lam kunne adoptere et lam fra et får, der har fået trillinger. Men det er desværre ikke så let. Specielt når man ikke har scannet fårene, og når man ikke har får, der læmmer samme dag. Men her er nogle tips:

Når fåret er i gang med at føde, eller lige før det føder, er det villig til at tage alt til sig, der er helt vådt af fostervand – og det er et nyfødt lam jo. Er man så heldig, at to får føder samtidig, er det let at få det ene får til at adoptere et fremmed lam. Men så heldig får du sjældent lov at være. Fåret er villig til at adoptere fra fødslen går i gang til efterbyrden er kommet, Det vil sige i omkring to til seks timer. Måske eventuelt fårets fødselsvej forsigtigt, så den får samme oplevelse som at føde, og giv så fåret det fremmede og våde lam, som det skal adoptere. Et får, der ikke er i gang med et føde, er meget uvillig til at adoptere et fremmed lam.

Det er forholdsvis let at samle noget fostervand sammen, da det jo ofte kommer ud i en praktisk ballon. Sæt en lille spand under, klip hul i ballonen, og du har fostervand i spanden. Opbevar det i køleskab eller fryser til du skal bruge det. Når du ønsker at give et spædt, men ellers tørt lam til et fødende får, gør du først lammet helt vådt med rent varmt vand, og hælder til sidst varmt fostervand på lammet. Hvis du har rigeligt fostervand og hvis du er heldig, accepterer det fødende får det fremmede lam. Det kan måske også være en god idé at binde lammets ben sammen, så det ligger ned som en nyfødt og ikke springer brægende rundt.

Nogen har held med at konstruere en form for gabestok, hvor fårets hoved er spændt fast i en plade, så det hverken kan vende sig om eller se tilbage. Fåret skal selvfølgelig kunne rejse sig og lægge sig samt både drikke og spise. Ideen er så, at når lammet har spist mælk fra fåret nogle dage, lugter det så meget af fåret selv, at fåret accepterer lammet. Nogle får

kræver op til 14 dage. Overvej, om du synes, det er i orden at holde fåret fast i lang tid på denne måde. Det minder jo lidt om den måde søer er spændt fast, når de har små grise.

Flaskelam

Somme tider må du bare erkende, at der ikke er andre end dig til at passe et eller flere lam. Det er både dyrt og lidt besværligt. Men det er også sjovt, når de søde og tillidsfulde lam kommer løbende for at få mad. Du kan få et ret tæt forhold til et flaskelam, og for børn, er et flaskelam uimodståeligt.

Fåremælk indeholder 7,2 procent fedt, hvor komælk kun indeholder 3,5 procent. Det kan du lave ved at blande 100 g sødmælk med 12 g piskefløde. Det koster dog betydelig mindre at købe pulver af modernælkserstatning, der er beregnet til lam. Det er fremstillet af skummetmælk (fra køer), og tilsat diverse vegetabiliske stoffer, så sammensætningen svarer til fåremælk. En pose med 10 kg pulver bliver til cirka 55 liter mælk. En liter vand varmes til 40 – 50 grader og 180 g pulver tilsættes. Husk at varme flasken først, især hvis det er en glasflaske. Efter nogle uger kan du overveje at skifte til mælkepulver, der er beregnet til kalve. Det koster kun 40 procent af hvad pulver til lam koster, og det fungerer udmærket.

Giver du lammet mælk af en sutteflaske, når det kommer hen til dig, vil lammet let ende som en plage, der løber efter dig – og måske efter alle andre - og alle vegne. Det vil springe gennem eller over alle hegn. Når lammet ikke er lille og sød længere, bliver du ret træt af det!

Al denne plage undgår du ved at lære lammet at få mælk fra en spand med sutter. Du skal hænge spanden et godt sted, og kun give mad der. De første dage skal lammet have mælk af en almindelig sutteflaske, med en blød sut. Efter få dage skifter du flasken ud til en flaske med samme type sut, som er på spanden. Den er lidt svær at bruge, da den også fungerer som ventil. Når lammet kan bruge denne type sut, kan det også bruge spanden. For de kvikke lam tager det kun få dage at lære, og selv de mest langsomme lam kan lære det!

Ravn mistede sin mor da han var hel spæd. Heldigvis lærte han og broderen at bruge denne spand med sutter. Så var han ikke så afhængig af hvornår jeg kunne give ham mad.

Guliver var en trilling, og kunne ikke sutte, de første to dage af sit liv. Han var også meget mindre end sine to søskende, så nu giver jeg ham mad. Gitteret kan lammene let gå gennem, men på grund af den vandrette liste kan fårene ikke komme ind i det lille skjul. Her kan alle lammene derfor spise kraftfoder – hvis de skulle få lyst.

Den første måned bør du give lammet lige så meget, som det kan spise: Jo mere det spiser, jo hurtigere vokser det, og for det moderløse lam er det bare om at blive stor i en fart. En anden fordel ved suttespanden er, at lammet kan lære at gå hen til spanden og spise, også når du ikke er der. På den måde kan det fordele maden på mange små måltider, som jo er det mest naturlige. Du kan faktisk også give lammet kold mælk, men det nænner jeg ikke, da det jo går ud på at lammet skal have så meget energi i sig som muligt. Du kan stoppe med at give lammet mælk, når det vejer 10 – 15 kg. Men hold øje med, at det fortsætter med at vokse. Et lam skal have cirka 100 liter mælk i alt, hvilket koster cirka 500 kroner plus moms. Det betyder, at det ikke er en ren økonomisk katastrofe at flaske et lam op. Du må derfor ikke overveje at skille dig af med et moderløst lam på grund af denne udgift.

Lammene begynder at smage på høet, når de er få dage gamle. Efterhånden som lammene vokser, spiser de mere og mere fast føde.

Grej

Før de første lam kommer, bør du have disse ting klar:

- Grindes til lammebokse. Du skal regne med at skulle bruge lidt mere end en lammeboks pr. 10 får. Det betyder, at hvis du har tyve får skal du bruge to til tre lammebokse.
- Masser af strøelse
- Handsker lange eller af latex
- Spande, håndklæder
- Termometer
- Råmælk, frossen eller som pulver
- Sonde til at give lammet råmælk
- Sutteflaske, eller blot løse sutter til at sætte på en glasflaske
- Jodsprit til at desinficere navler og øremærker
- Farvespray til at mærke særlig sårbare lam
- Øremærker med tilhørende tang
- Du kan overveje også at skaffe:
 - Varmeapparat og kasse til at varme et koldt lam op
 - En lille frakke til et koldt lam
 - Modernælkserstatning til lam

Fotografer

Alle fotografierne i denne bog er offentliggjort gennem Creative Commons, hvilket betyder, at de må bruges og offentliggøres når blot fotografens navn nævnes. Fotograferne til denne bog har været:

- Stephen Carty, Ilæmning og flushing (tre fotos af parring)
- Karen Roe, Fødslen, (fem fotos)
- Everymans Films, Råmælk